

„Apró cseppekből lesz a zápor”

Bakonyi Géza emlékkönyv

Szegedi Egyetemi Kiadó
Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó
Szeged, 2008

Szerkesztette
Hegyi Ádám és Simon Melinda

Lektorálta
Zvara Edina

Címlap
Csécsei Károly

Tipográfia, technikai szerkesztés
Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó

A kötet kiadását az SZTE Bölcsészettudományi Kara,
az Egyetemi Könyvtár és
a Szegedi Egyetemi Kiadó támogatta.

ISSN 1788 2869
ISBN 978 963 7356 77 3

© Szerzők
© SZEK JGYF Kiadó

Kiadó:
Szegedi Egyetemi Kiadó
Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó
Felelős kiadó: Pitrik József menedzserigazgató

Nyomdai és kötészeti munka:
Opár Bt. Budapest
Czakó Győző ügyvezető

Tartalomjegyzék

Előszó	7
Mader Béla: In memoriam Bakonyi Géza (1950–2007)	9
Varga András: Clusius magyarországi flóráskönyve (1583)	15
Monok István: A kora újkori Magyarország olvasmányműveltségéről. Részmerleg egy hosszú alapkutatás eredményeiről	23
Zvara Edina: A Listi-család tagjainak könyvei	45
Hegyi Ádám: Magyar vonatkozású kéziratos források Bázelen 1660–1798 között. Egy kutatás eredményei	71
Simon Melinda: Funkciótlan vagy funkcionális? Nyomdászjelvények mint könyvtárápületek díszítőelemei	95
Sándor Klára: Vissza a természeteshez	117
Z. Karvalics László: „A monitor a festővásznak.” A számítógépes művészet magyar úttörőjéről	129
Szűcs Viktor – Vida Andrea: Web2.0 – a könyvtárak világában	137
Simon Melinda: Elektronikus források a kiadói és nyomdászjelvények tanulmányozásához	159

Sándor Klára

Vissza a természeteshez¹

Ahhoz képest, hogy milyen átütő sebességgel terjedt el a mobiltelefon, és hogy a mobilfóniával kapcsolatos közérdeklődés egyik visszatérő kérdése: milyen hatással van a mobilozás a nyelvre? – meglepően kevés munka született a mobilfónia nyelvészeti vonatkozásairól. Az e tárgyban megjelent írások többsége részkérdésekkel foglalkozó esettanulmány,² a téma általánosabb megközelítése ritkább.³

Ebben az írásban mintegy hat évnyi, a mobilfónia és nyelv viszonyára vonatkozó kutatás azon eredményeit foglalom össze, amelyek tapasztalataim szerint a legnagyobb érdeklődésre tartanak számot, illetve amelyeket nyelvelméleti szempontból a legfontosabbnak tartok. A mobilkommunikáció nyelvi sajátosságainak rövid bemutatása után a laikusok által leggyakrabban fölteszt kérdéssel kezdem, azzal, hogy rontja-e a mobiltelefon a nyelvet. Aztán az írásbeliség és szóbeliség megváltozott viszonyáról írok, végül arról, hogy – szerintem – miért szeretjük annyira a mobiltelefont, amennyire szeretjük. Mindhárom témakört szigorúan

¹ Ez az írás a Nyíri Kristóf által szerkesztett *Mobiltársadalomkutatás. Paradigmák – perspektívák* (Budapest: MTA – T-Mobile) c. kötetben jelent meg először.

² Ilyen például: Bella Ellwood-Clayton: *Virtual Strangers: Young Love and Texting in the Filipino Archipelago of Cyberspace*. In: Nyíri K. (szerk.): *Mobile Democracy: Essays on Society, Self and Politics*, 225-235. Bécs, 2003, Passagen Verlag (továbbiakban: Ellwood-Clayton, 2003); Rich Ling: *The Socio-Linguistics of SMS: An Analysis of SMS Use by a Random Sample of Norwegians*. In: R. Ling és P. E. Pedersen (szerk.): *Mobile Communications: Re-Negotiation of the Social Sphere*, 335-349. Surrey, UK, 2005, Springer; Ylva Hård af Segerstad: *Language Use in Swedish Mobile Text Messaging*. In: R. Ling és P. E. Pedersen (szerk.): *Mobile Communications: Re-Negotiation of the Social Sphere*, 313-334. Surrey, UK, 2005, Springer; Vicki Yung: *The Construction of Symbolic Values of the Mobile Phone in the Hong Kong Chinese Print Media*. In: R. Ling és P. E. Pedersen (szerk.): *Mobile Communications: Re-Negotiation of the Social Sphere*, 351-366. Surrey, UK, 2005, Springer. A mobiltelefonos nyitóformulákhoz vö: Emanuel A. Schegloff: *Beginnings in the Telephone*. In: J. E. Katz és M. Aakhus (szerk.): *Perpetual Contact: Mobile Communication, Private Talk, Public Performance*, 284-300. Cambridge: Cambridge University Press.

³ A magam kísérletei: Sándor Klára: *Mobiltársadalom és nyelvhasználat: valami új, vagy újra a régi?* In: Nyíri K. (szerk.), *Mobil információs társadalom: Tanulmányok*, 83-93. Budapest, 2001, MTA Filozófiai Kutatóintézete; Sándor Klára: *A nyelvi arisztokratizmus alkonya*. In: Nyíri K. (szerk.), *Mobilközösség – mobilmegismerés: Tanulmányok*, 67-77. Budapest, 2002, MTA Filozófiai Kutatóintézete; Sándor Klára: *Lehet-e valóságos a virtuális közösség? Társas kapcsolathálózatok kiépülése a Westel WAP-társalgójában*. *Világosság* 2003/1-2, 131-140.; Sándor Klára: *A zsebben hordott mentális biztonság*. *Világosság* 2004/7, 13-22. (továbbiakban: Sándor, 2004). A nemzetközi szakirodalomból lásd például: Paul Levinson: *Cellphone: The Story of the World's Most Mobile Medium and How It Has Transformed Everything!* New York, 2004, Palgrave Macmillan.

nyelvészeti szempontból tárgyalom majd – a mobiltelefonos kommunikáció egyéb társadalmi (szociológiai, gazdasági, politikai, szociálpszichológiai) hatásairól és e hatások filozófiai értelmezéséről egyre terebélyesebb szakirodalom áll rendelkezésre.

Megállapításaim alapja mintegy 4000, magam által küldött vagy kapott SMS, 250 órányi WAP-on zajló beszélgetés, két „SMS-napló”⁴ és tizenkét, fókuszcsoportban lezajlott, a mobilozási szokásokról szóló beszélgetés, illetve a mobiltelefon nyilvános közegben (utcán, tömegközlekedési eszközön, vonaton, repülőtéren, értekezleten, bankban, vásárlás közben stb.) használók viselkedésének megfigyelése.

Milyen jellegzetességei vannak tehát a mobilkommunikációnak? Triviálisnak tűnhet, de a mobilozásra vonatkozó kérdésekből úgy látszik, mégsem az: nincs *egyetlen* mobilműfaj – sem a telefonbeszélgetésekben, sem az üzenetekben. Csak úgy, mint a természetes emberi kommunikáció más csatornákon közvetített változataiban, a mobilkommunikációban is a kommunikáló felek egymáshoz, az aktuális környezethez, az alkalomhoz és a beszélgetés tárgyához való viszonya határozza meg a beszélgetés műfaját és stílusát.

Igaz viszont, hogy maga a kommunikációs csatorna is hatással van a kommunikációra: ennek megfelelően vannak bizonyos témák, funkciók és stílusváltozatok, amelyek a mobilkommunikációban gyakoribbak, és vannak olyan nyelvi jegyek is, amelyek a mobilkommunikációra jellemzőbbek. A mobilhasználók egy része azt vallja magáról, hogy csak „sürgős esetekben” használja telefonját. Egy brit fölmérésből⁵ kiderült, hogy a „sürgősséget” sokan olyan esetekre is vonatkoztatják, amikor nem külső körülmény, hanem a belső érzelmi állapot tett sürgőssé egy-egy beszélgetést vagy üzenetírást. Gyakran használják a mobilt, elsősorban az SMS-t, udvarlásra is:⁶ kapcsolatok kezdeményezésére, meglévők fenntartására és régiéek lezárására. A csatorna ilyenkor védelem is, ha „arcmentésre” van szükség, több időt hagy átgondolni a választ, mint a személyes vagy telefonbeszélgetés, és csaknem minden helyzetben lehet SMS-ezni anélkül, hogy azt kockáztatnánk, valaki illetéktelenül megzavarja magánszféránkat. Szintén gyakori mobilműfaj az eseményszerűség. Az elsődleges cél ebben az esetben az „együtt ottlét” érzésének a megteremtése, az események idejében és tempójában történő élménymegosztás. Ezek az üzenetek kiegészülhetnek képekkel, hangfelvétellel, videóval is. Az eseményszerűség sokszor több, bizonyos időközök elteltével küldött üzenetből álló tudósítássá válik. Az ehhez közel álló, gyakori mobilműfajt „hétköznapi semmiségek”-nek is nevezhetjük: ezekkel a hívásokkal, gyakrabban

⁴ A fókusz-csoportos beszélgetések során kiderült, hogy egy résztvevő naplót vezet az aznap írt és kapott SMS-ekről, egy másiknak pedig egy ismerőse tette ugyanezt. A kutatás érdekében mindkettőn készségesen rendelkezésemre bocsátották naplójukat – ezúton is köszönöm szíveségüket.

⁵ Kate Fox: *Evolution, Alienation and Gossip: The Role of Mobile Telecommunications in the 21st Century*, 2001, <<http://www.sirc.org/publik/gossip.shtml>> (továbbiakban: Fox, 2001).

⁶ Vö. Ellwood-Clayton, 2003 adataival is.

SMS-ekkel a másikat gyorsan múltó eseményekről, érzelmi villanásokról, a mindennapi élet apróságairól tájékoztatjuk.

A hagyományos levélre és vonalas telefonhívásra jellemző konvenciók nem érvényesek a mobilkommunikációra, kivéve ha olyannak írunk, olyat hívunk, akiről nem tudjuk biztosan, hogy nevünk szerepel-e a telefonkönyvében (vagy azt gondoljuk, hogy nem szerepel). A telefon névjegyzéke elvégzi a küldő és a hívó azonosítását, így a telefonhívásokból általában elmarad a vonalas hívások nyitóformuláinak a hívót és hívottat azonosító szakasza. Megjelenik viszont egy új fordulat: a hívó sokszor megerősítést kér azt illetően, hogy nem alkalmatlan-e a hívása. Ez a vonalas telefonból jól ismert bocsánatkérő formulához (*elnézést a zavarásért; bocsánatot kérek, hogy otthon zavarom; stb.*) hasonlít, de kevésbé formális (*Nem zavarom?; Tudunk most beszélni?; Rosszkor?; Hol vagy?; Jó most?; stb.*). Rokonok és közeli barátok még ezt is ritkán használják, mert föltételezik, hogy a hívott nem vette volna föl a telefont, ha alkalmatlan volna a hívás, vagy azonnal megmondaná, ha így volna. Az SMS-ekben sincs szükség megszólításra és aláírásra. A hagyományos levélben, illetve vonalas telefonhívásban megszokott nyitó- és záróformák hiánya azt az érzést kelti, hogy folytonos társalgásban vagyunk egymással, hiszen dialógusaink nincsenek lezárva, így nem kell újra megnyitni őket. Előfordulhat, hogy akár több hét után írunk ugyanannak a személynek, anélkül, hogy a megszólítás jelezné, új beszélgetésbe kezdtünk vele: így egy régebben „alvó” dialógusba kapcsolódhatunk vissza.

Az SMS legtöbbet emlegetett tulajdonsága, hogy a helyesírás szabályait figyelmen kívül hagyhatja. Elhagyhatunk betűket és a szóközt, a nagybetűket és a központosítást, alkalmazhatunk rövidítéseket és betűszókat. Az SMS-ek írói tudják, hogy partnereik az elütéseket az írás sebességének tudják be, ezeket nemigen korrigálják, sőt, az informalitás kifejezésére szándékosan is a szövegben hagyhatják őket. A beszéd imitálására gyakran fonetikus írásmódot alkalmaznak. Az SMS-ekben kifejezettebben jelenhet meg az emocionalitás: az érzelmeket kifejezheti az írásjelek meg többszörözése, emotikonok (*smiley-k*) és emfatikus szavak (*naaa, cool, hé, jóóóó stb.*). Az SMS-üzenetváltások egy része dialogikus szerveződést mutat: a partnerek sokszor több fordulóban váltanak egymással üzenetet, ezek a fordulók az élőbeszédbeli társalgás egységeire emlékeztetnek. A megnyilatkozások sokkal kevésbé explicitek, mint ahogyan az írott műfajokban megszoktuk, mert a partnerek az előző fordulók tartalmát közös előismereteik részének tekintik – csakúgy, mint a szóbeli beszélgetésekben. Nem ritka, hogy a társalgásokban megszokott ún. beszédjelzők (*discourse markers*) is megjelennek az SMS-ekben (pl. *szóval, na, akkor stb.*). A megfogalmazás még a „szingli” SMS-ekben (amelyek nem kezdeményeznek további fordulókat vagy nem SMS-dialógus részei) is gyakran elliptikus, másrészt közelíthet a „telegrafikus” stílushoz: kimaradhatnak belőle a megértés szempontjából redundáns névelők, névmások. A szövegezés kevésbé van megtervezve, a gondolatok elrendezése sokszor ugyanúgy spontán, mint az élőbeszéd informálisabb műfajaiban. Azaz: az SMS-ek többsége valójában a szóbeliség jegeit mutató leírt szöveg.

Az imént ismertetett nyelvi jegyeket a közbeszédben sokszor a „nyelvromlás” jeleinek értelmezik. E félelmek elsődleges oka a nyelvhez kapcsolódó normatív szemlélet, amely abból indul ki, hogy a nyelvnek van egy tökéletes változata, amely leginkább az írott szövegekben jelenik meg, de használatára egyébként is törekednünk kell. Bármennyire is elterjedt azonban ez a szemlélet, nyelvészeti szempontból értelmetlen. Változatosság nélkül egyetlen nyelv sem képes teljesíteni azokat a funkciókat, amelyekben használjuk: csak egy többféle változatban élő nyelvvel tudunk identitást, csoporthoz tartozást kifejezni, a köztünk lévő viszonyok sokféleségét és a különböző értelmezési lehetőségeket megjeleníteni, és – éppúgy, mint más evolúciós folyamatokban – csak a változatokban élő nyelv képes változásra is.⁷ Az írásmódok SMS-ekben megjelenő változatossága – a szabályos helyesírástól a helyesírási szlengig – a nyelv természetes funkcióinak kifejeződése.⁸ Nem azért nem tud valaki megtanulni helyesen írni, mert az SMS-ben nem használ ékezeteket, hiszen ezeket a jegyeket azoknak az SMS-ei is mutathatják, akik formális szövegekben az előírt helyesírási szabályokat követik. Az SMS-ekben a „rosszul írt” szöveg sokszor tudatos egymásra kacsintás, azt jelzi: közvetlen kapcsolatban állunk egymással – megengedhetjük magunknak a lazább kommunikációt. Túl a helyesírás: a nyelvet sem „sekélyesíti el” a mobilfónia terjedése. A nyelv változása sokkal összetettebb folyamat, mint azt sokan gondolják. Egy-egy változást nagyon sok tényező befolyásol, valamely technikai eszköz megjelenése önmagában nem elég ahhoz, hogy a nyelvben jelentős változások következzenek be.

A mobilkommunikációval kapcsolatos félelmek valójában a szóbeliségtől való félelmek. A mobilkommunikáció nyelvi jellegzetességeiből kitűnt: a mobilbeszélések ugyanazokat a funkciókat töltik be, mint a mindennapi személyes beszélgetések. Segítségével kisebb arányban ügyeket intézünk és információt közlünk, nagyobb arányban csevegünk, udvarlunk, élményeinket osztjuk meg másokkal, illetve „hétköznapi semmiségeket” közlünk egymással. Ami pedig az írott mobilnyelvet illeti: Bolternek⁹ a számítógéppel zajló írott kommunikációról tett megállapítása az SMS-re is érvényes, azaz a szövegírás mentális modellje ebben az esetben sem a hagyományos írott szöveg, hanem az élőszóban elhangzott beszéd.

A mobiltelefon és a számítógépes írásbeliség egy része tehát azt teszi nyilvánvalóvá, hogy a Walter J. Ong¹⁰ nyomán másodlagos szóbeliségnek nevezett korszak visszavonhatatlanul itt van. Ong a rádió és a telefon elterjedésétől kezdve

⁷ A nyelvi változás evolúciós mivoltáról lásd: Sándor Klára és Kampis György: *Nyelv és evolúció*. Replika 40, 2002, 125–143.

⁸ Egyébként sem a középkori kódexek gyakori rövidítései, sem a régebben használt írógépek hosszú ékezet nélküli klaviatúrája nem voltak hatással a nyelvre. Ez utóbbiról lásd: Susan Pintzuk – Kontra Miklós – Sándor Klára – Borbély Anna: *The Effect of the Typewriter on the Hungarian Reading Style*. Budapest, 1995, MTA Nyelvtudományi Intézete.

⁹ David J. Bolter: *Writing Space*, 2. kiad. London, 2001, Lawrence Erlbaum Associates, p. 73.

¹⁰ Walter J. Ong: *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*. London, 1982, Methuen.

számítja a másodlagos szóbeliség korszakát, ekkortól az információközlésben újra nagyobb szerepet kapott a szóbeliség, szemben a korábbi időkkel, amikor a nem hétköznapi információk közvetítésének elsődleges csatornája az írásbeliség volt.

Az internetes és mobilhálózottság korának van néhány további nagy újdonsága is: a technikai eszközök által közvetített kommunikációban is újra megjelent a szemtől szemben történő beszélgetésekre jellemző multimedialitás és interaktivitás, a mobiltechnológia révén pedig az állandó elérhetőség lehetősége is.

Ezeknek a változásoknak sokkal inkább örülnünk kellene, mint félnünk tőlük: általuk az a kommunikációs közeg tér vissza, amely az ember számára a legtermészetesebb.

Az emberi nyelv kialakulásával foglalkozó elméletek jelentős részében közös az a gondolat, hogy az emberi nyelv megjelenése szorosan összekapcsolódik a korai emberek közösségi igényeivel. Dunbar szerint¹¹ a nyelv kezdetben ugyanazt a csoport- és koalícióösszetartó szerepet játszotta és játssza részben ma is, mint amit a kurkászás az emberszabásúaknál. Mithen¹² a hominidák antropológiai változásai alapján véli úgy, hogy a nyelv a főemlős agyban a társas helyzetek kezeléséért felelős társas intelligenciából vált le. Worden¹³ szerint a nyelvi jelentés belső reprezentációja a főemlősök társas helyzetekre vonatkozó reprezentációjából származik, Donald¹⁴ a hangzó nyelv megjelenését lehetővé tevő mindkét nagy kognitív átmenet mögött (átmenet az epizodikusból a mimetikus, illetve a mimetikusból a mítikus kultúrába) a kommunikációs igények növekedésének húzóerejét látja, a kommunikációs igények viszont értelemszerűen elválaszthatatlanok a közösségekben éléstől. A nyelv társas funkciójának elsődlegessége mellett szól a nyelv mai működésének vizsgálata is. A nyelv mérsékelten jól alkalmazható egyszerű információk közlésére, de nehézkesen kezeli a térbeliségre, az érzésekre és az érzelmekre vonatkozó leírásokat. Kiemelkedően alkalmas viszont arra, hogy társas kapcsolatokat építsünk és tartsunk fenn a segítségével („csevegéssel”), és hogy önmagunk kedvező beállításával, másokról való véleménynyilvánítással, történetek elmesélésével befolyásoljunk másokat.¹⁵ A nyelv e tulajdonságaiból adódóan meghatározó szerepet játszik a hatalom megszerzésében és megtartásában, annál is inkább, mert absztrakt mivolta lehetővé teszi mások félrevezetését és a hazugságot is.

¹¹ Robin Dunbar: *Grooming, Gossip and the Evolution of Language*. Cambridge, MA, 1996, Harvard University Press. Az elmélet magyar nyelvű összefoglalása: Robin Dunbar: *Vannak-e kognitív korlátai az e-világnak?* In: Nyíri K. (szerk.), *Mobilközösség – mobilmegismerés: Tanulmányok*, 56-66. Budapest, 2002, MTA Filozófiai Kutatóintézete.

¹² Steven Mithen: *The Prehistory of the Mind: The Cognitive Origins of Art, Religion and Science*. London, 1996, Thames and Hudson.

¹³ Robert Worden: *The Evolution of Language from Social Intelligence*. In: J. Hurford, M. Studdert-Kennedy és Ch. Knight (szerk.): *Approaches to the Evolution of Language*, 148-166. Cambridge, 1999, Cambridge University Press.

¹⁴ Merlin Donald: *Az emberi gondolkodás eredete*. Budapest, 2001, Osiris.

¹⁵ Jean Aitchison: *The Seeds of Speech*. Cambridge, 1996, Cambridge University Press.

Az írásbeliség kezdetben az információk rögzítését, közlését, átörökítését szolgálta, és az írástudás nagy tekintélyt is jelentett, hiszen csak a kiválasztottnak adatott meg, hogy írástudóvá váljanak. Amikor megjelentek a vallásos írások, az írott szövegek szakralizálódása magát az írott szöveget is további tekintéllyel ruházta föl. A fonetikus írások, minthogy a betűk hangértékében megkötik az olvasót, létrehozták azt a lehetőséget, hogy az írott szövegek nyelve és a beszélt nyelv eltávolodjon egymástól. A beszélt és írott szövegek eltéréseihez az európai típusú kultúrákban értéket is társítottak: az írásbeliség több forrásból táplálkozó tekintélye miatt az írásban használt nyelvet értelmezték „jó”-nak, a beszélt nyelvet pedig „romlott”-nak. A filológia fölvirágzása, a szöveg hagyományok kialakulása tovább erősítette azt az érzést, hogy a nyelv elromolhat. Az írott szöveg fizikailag megfogható, kézbevehető, látható, értelmezhető, így etalonná válhat, a nagy elődök írásművészete követendő példaként szolgálhat. Az írott szöveg maradátságát az sugallja, hogy az írás a nyelv autentikus, más szóval ideális megjelenési formája, a beszéd ennek csak csökevényes árnyékképe. Ez a fajta platonisztikus gondolkodási hagyomány ma is velünk él: az európai és amerikai kultúra közös mítoszai közé tartozik, hogy az írásban használt szöveget tekintik a nyelv igazi formájának, a beszédet pedig e forma romlott változatának.¹⁶ Jelen van a „nyelvhelyesség” köznapi eszméjében,¹⁷ az iskolai gyakorlatban, és meghatározta a 20. század nyelvészeti kutatásait: ez tükröződik de Saussure¹⁸ *langue* és *parole* szembeállításában éppúgy, mint Chomsky¹⁹ „ideális beszélőjének” és „ideális hallgatójának” kívánalmában. Az írásbeliség hatalmának valódi megerősödését, ezzel a nyelvi helyzet aszimmetriájának növekedését a nyomtatás elterjedése jelentette. A nyomdák érthető gyakorlati igénye volt a helyesírás kodifikálása – a korábban kialakult szemlélet miatt azonban a helyesírás szabályait egyben a beszéd szabályaiként kezdték értelmezni. Ezt a helyzetet tette véglegessé az iskoláztatás általánossá válása, ahol a társadalom egyre szélesebb rétegeivel tanították meg, hogy a beszéd silány az íráshoz képest, és hogy kerüljük a beszédben a beszédre jellemző formákat.

Az írásbeliség e kizárólagos nyelvi tekintélye omlik össze a másodlagos szóbeliség korában. Az adatrögzítést és információterjesztést olyan technikai eszközök segítik, amelyek a hangzó beszédet is képesek reprodukálni, másrészt a hálózottságnak köszönhetően az írásba és terjesztésbe sokkal kevesebb energiát kell fektetni, mint akár két évtizede. A számítógéppel írt szöveg átforgalmazható, nem kell hónapokat várni az új ismeretek nyomtatásban való megjelenésére, az esetleges félreértések azonnal javíthatók. A hangzó szövegek térnyerését mint tendenciát kiegészíti az írott szövegek előállításának olcsósága és egyszerűsége, s ennek

¹⁶ Lars-Gunnar Andersson – Peter Trudgill: *Bad Language*. Harmondsworth, 1990, Penguin.

¹⁷ Dennis R. Preston – Nancy A. Niedzielski: *Folk Linguistics*. Berlin – New York, 2000, Mouton de Gruyter, p. 18.

¹⁸ Ferdinand de Saussure: *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Budapest, 1997, Corvina.

¹⁹ Noam Chomsky: *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, MA, 1965, MIT Press.

következménye, hogy az új információs technológiákon keresztül közölt írott kapcsolattartó szövegek valójában nem az írásbeliség, hanem a szóbeliség birodalmába tartoznak. Az e-mail, az SMS, különösképpen pedig a fórumok, a chat és az on-line üzenetek szövegei beszélt szövegek, írott formában – éppen ezért alkalmasak arra, hogy nagyon közeli emberi kapcsolatok fenntartói és kifejezői lehessenek.

Ezzel elérkeztünk ahhoz a kérdéshez, hogy miért szeretjük annyira a mobiltelefont. Ha nyelvészeti szempontból vizsgáljuk a kérdést, akkor mindenekelőtt a mobilkommunikációra jellemző személyességet és a biztonságot kell kiemelnünk. A mobilkommunikáció nyelvhasználatának személyessége abból adódik, hogy a mobiltelefon, a vonalas telefontól eltérően, nem a hely, hanem a személy tartozéka. A mobilhasználók telefonjaikat egészen személyessé alakíthatják. Benne tárolják névjegyzéküket, naptárukat, tennivalóikat, eltérő csengőhangokat rendelnek különböző hívócsoportokhoz és személyekhez, saját képet-logót tesznek a kijelzőre, személyes naplót alkotva mappákba rendezik kapott és elküldött üzeneteiket; kedvenc hang-, kép- és videofelvételeiket, sőt könyveiket mindig magukkal hordhatják. A mobillal odébb sétálva mások számára hallótávolságon kívül kerülhetünk, és kicsi a kockázata annak, hogy illetéktelenek hallanak, hallgatják le az üzenetünket vagy olvassák el SMS-einket.

A mobiltulajdonosok jó része mindenhová magával viszi telefonját, csak ritkán vagy szinte soha nem kapcsolja ki, ahol zavaró vagy kellemetlen lenne hívást fogadni, egyszerűen néma üzemmódba állítják a telefont. Ez a lehetőség a kommunikációs csatornát nyitva hagyja a csendes tevékenységek számára: lehet SMS-ezni, íméleket, híreket, WAP-magazint, időjárásjelentést, menetrendet olvasni, fülhallgatóval lehallgathatjuk üzeneteinket, hallgathatunk rádiót vagy nézhetjük a WAP-on közvetített tévécsatornákat is.

A személyesség természetes következménye, hogy a mobiltelefon mint csatorna szorosabban asszociálódik az informálisabb stílusokhoz, s ezzel alkalmasabb az intimitás közvetítésére, mint bármilyen más nem személyes csatorna: a mobilkommunikáció csaknem olyan személyes – bizonyos esetekben még személyesebb is –, mint a szemtől szemben zajló beszélgetések.

A segélykérés, sürgős információközlés lehetősége magától értetődően biztonságot jelent a mobilhasználóknak. A mobil válhat védőpajzssá, ha nem akarunk másokkal beszélgetni.²⁰ Használhatunk erre könyvet, újságot vagy MP3-lejátszót

²⁰ Gyakori, hogy az egyedül lévő nők virtuális testőrként használják a mobilt étteremben vagy kávéházban ülve, hogy megvédjék magukat a „zsákmányra vadászó hímeektől.” Fox, 2001. Egy kutatás során kiderült, hogy a megkérdezett amerikai egyetemisták egyharmada tettetett már mobilbeszélgetést, hogy elkerüljön egy személyeset – azaz a mobil ez esetben helyettesítette azt, hogy átmenjenek az utca másik oldalára. Naomi Baron. Sajtó alatt. *Adjusting the Volume: Technology and Multitasking in Discourse Control*. In: J. E. Katz (szerk.): *Mobile Communication and Social Change in a Global Context*. MIT Press. <[http://www.american.edu/tesol/Baron-Final%20Version Adjusting%20the%20Volume.pdf](http://www.american.edu/tesol/Baron-Final%20Version%20Adjusting%20the%20Volume.pdf)>

is, a mobil azonban nem pusztán falat épít használója és annak fizikai környezete között, hanem egyben lehetőséget teremt arra is, hogy azokkal kerüljünk kapcsolatba, akik érzelmileg fontosak számunkra.

Ezzel a tulajdonságával lényegében a virtuális érzelmi köldökszínór szerepét tölti be. Az evolúciós pszichológia szerint a mai emberi agy és elme ugyanazokkal a tulajdonságokkal rendelkezik, mint amelyek fajunk kialakulásakor evolválódtak azokhoz a körülményekhez, amelyek között elődeink éltek. Dunbar szerint az emberi agy úgy van berendezve, hogy nagyjából 150 fajtársból álló csoportban kezeli könnyen a társas viszonyokat, ennél kisebb, 30–40 fős csoportban érzi kényelmesen magát – valóban szoros kapcsolatot viszont még kevesebb, 10–15 társal tart fenn egy időben. Ezek a feltételek határozzák meg a mai ember viselkedési mintázatait is. Biológiai tervezettségünk alapján kis, szoros kapcsolathálózatokban érezzük magunkat a legjobban, a modern városi társadalomban azonban a többségnek nincs módja arra, hogy ilyen társas kapcsolathálózatokban éljen. Ez nagyobb egyéni nyelvhasználati variabilitáshoz vezet, ami viszont sokszor a nyelvi bizonytalanság növekedését is jelzi.²¹ A modern ipari társadalom tehát nemcsak társas, pszichológiai és biológiai, hanem nyelvi szempontból sem kellemes környezete az embernek.

A modern technika segítségével városi környezetben a korábbinál sokkal hatékonyabban elégíthetjük ki közösségi igényeinket, földrajzi kötöttségektől mentesen építhetjük ki újra a biztonságot adó szoros kapcsolathálózatokat. A tértől és időtől független kapcsolatteremtési lehetőségek módot adnak arra, hogy a „fontosnak” nevezett ügyeken kívül a valóban fontos ügyekről, azaz a hétköznapi élet legapróbb eseményeiről és hangulatainkról is azonnal tájékozódjunk közösségeink tagjait, s ezzel életünk részesévé tesszük őket. Leginkább az ilyen „semmisségek” közös ismerete alkotja azt az alapot, amelyre a szoros társas kapcsolatok épülnek. A kapcsolattartó üzenetek és a rájuk adott válaszok érzelmi fényképek: ezek teremtik meg az együtt ottlét élményét, azt, hogy „jelen vagyunk”, ha szükséges, a legjobb és a legrosszabb pillanatokban, még ha csak virtuálisan is, úgy, mintha még mindig kis csoportokban élnénk, ahol ritkán tévesztjük szem elől egymást, mindig tudjuk, mi történik a másikkal, mit érez, min töri a fejét, kivel milyen viszonyban van éppen. Ezért az újgenerációs technológiák mint az internet és különösen a mobilfónia, nagyon hatékony ellenszere lehet az elidegenedettség, a magány és az elszigeteltség érzésének, és segíthet a mentális betegségek megelőzésében.²²

²¹ Lesley Milroy: *Language and Social Networks*. Oxford, 1980, Blackwell.

²² Részletesebben lásd: Sándor, 2004. Mások is hasonló következtetésre jutottak. Így például Meyrowitz az új technológiával behálózott embereket „a digitális puszták globális nomádjainak” nevezi, és rámutat, hogy a nem földrajzi alapon szerveződő, virtuális csoportok közös cselekvéseket hajtanak végre gazdasági, politikai és társadalmi célok érdekében – csakúgy, mint a régi idők kis törzsei. Joshua Meyrowitz: *Global Nomads in the Digital Veldt*. In: Nyíri K. (szerk.): *Mobile Democracy: Essays on Society, Self and Politics*, 91-

Visszatérve a mobilkommunikáció nyelvi sajátosságaihoz: ezek kifejezetten erősítik a személyességet és a biztonságerzetet. Ami azért van, mert egy-egy stílusváltozat nemcsak megjeleníti, hanem egyben konstruálja is a kommunikációs helyzet tényezői közötti viszonyokat, beleértve ebbe a beszédpartnerek közötti közelség mértékét. Az informális stílus lehet a szoros kapcsolat jele, de maga is hozzájárul ahhoz, hogy a beszédpartnerek viszonyukat közelinek ítéljék meg. A mobilkommunikációban a preferált témák, a kód jellegzetességei és a csatornához kapcsolódó sajátosságok mind a stílusskála informális vége felé mutatnak. Azáltal, hogy a mobilkommunikációra jellemző műfajok többsége az informalitáshoz asszociálódik, azt az érzetet keltik, hogy a kommunikáló partnerek közeli viszonyban vannak egymással. A mobiltelefon így nem pusztán kielégíti azt a vágyunkat, hogy folytonosan kontaktusban legyünk azokkal, akik fontosak nekünk, hanem olyan módon hat a kommunikációra, hogy közelebb érezzük magunkat azokhoz, akikkel éppen kommunikálunk. A mobilfónia tehát nemcsak személyessége az állandó elérhetőség biztonsága révén, hanem a hozzá kapcsolódó nyelvhasználat révén is erősíti elsődleges emberi kapcsolatainkat.

Idézett irodalom

- Aitchison, Jean: *The Seeds of Speech*. Cambridge : 1996, Cambridge University Press.
- Andersson, Lars-Gunnar és Peter Trudgill: *Bad Language*. Harmondsworth, 1990, Penguin.
- Baron, Naomi: Sajtó alatt. *Adjusting the Volume: Technology and Multitasking in Discourse Control*. In: J. E. Katz (szerk.): *Mobile Communication and Social Change in a Global Context*. MIT Press. (Sajtó alatt.)
<<http://www.american.edu/tesol/Baron-Final%20Version-Adjusting%20the%20Volume.pdf>>
- Bolter, David J.: *Writing Space*, 2. kiad. London, 2001, Lawrence Erlbaum Associates.
- Chomsky, Noam: *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, MA, 1965, MIT Press.
- Donald, Merlin: *Az emberi gondolkodás eredete*. Budapest, 2001, Osiris.
- Dunbar, Robin: *Grooming, Gossip and the Evolution of Language*. Cambridge, MA, 1996, Harvard University Press.
- Dunbar, Robin: *Vannak-e kognitív korlátai az e-világnak?* In: Nyíri K. (szerk.), *Mobilközösség – mobilmegismerés: Tanulmányok*, 56-66. Budapest, 2002, MTA Filozófiai Kutatóintézete.
- Ellwood-Clayton, Bella: *Virtual Strangers: Young Love and Texting in the Filipino Archipelago of Cyberspace*. In: Nyíri K. (szerk.): *Mobile Democracy: Essays on Society, Self and Politics*, 225-235. Bécs, 2003, Passagen Verlag.
- Fox, Kate: *Evolution, Alienation and Gossip: The Role of Mobile Telecommunications in the 21st Century*, 2001, <<http://www.sirc.org/publik/gossip.shtml>>
- Hård af Segerstad, Ylva: *Language Use in Swedish Mobile Text Messaging*. In: R. Ling és P. E. Pedersen (szerk.): *Mobile Communications: Re-Negotiation of the Social Sphere*, 313-334. Surrey, UK, 2005, Springer.
- Levinson, Paul: *Cellphone: The Story of the World's Most Mobile Medium and How It Has Transformed Everything!* New York, 2004, Palgrave Macmillan.

102. Bécs, 2003, Passagen Verlag. Dunbar nyomán Fox úgy véli, hogy a „pletykálkodás” alapvető fontosságú egy közösség társas kapcsolatainak megerősítéséhez, és a mobiltelefon olyan „új kerítésnek” látja, amelyen keresztül, illetve amelynek segítségével a pletykák közvetítődnek. Fox, 2001.

- Ling, Rich: *The Socio-Linguistics of SMS: An Analysis of SMS Use by a Random Sample of Norwegians*. In: R. Ling és P. E. Pedersen (szerk.): *Mobile Communications: Re-Negotiation of the Social Sphere*, 335-349. Surrey, UK, 2005, Springer.
- Meyrowitz, Joshua: *Global Nomads in the Digital Veldt*. In: Nyíri K. (szerk.): *Mobile Democracy: Essays on Society, Self and Politics*, 91-102. Bécs, 2003, Passagen Verlag.
- Milroy, Lesley: *Language and Social Networks*. Oxford, 1980, Blackwell.
- Mithen, Steven: *The Prehistory of the Mind: The Cognitive Origins of Art, Religion and Science*. London, 1996, Thames and Hudson.
- Ong, Walter J.: *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*. London, 1982, Methuen.
- Pintzuk, Susan, Miklós Kontra, Klára Sándor és Anna Borbély, *The Effect of the Typewriter on the Hungarian Reading Style*. Budapest, 1995, MTA Nyelvtudományi Intézete.
- Preston, Dennis R. és Nancy A. Niedzielski: *Folk Linguistics*. Berlin – New York, 2000, Mouton de Gruyter.
- Sándor Klára: *Mobiltársadalom és nyelvhasználat: valami új, vagy újra a régi?* In: Nyíri K. (szerk.), *Mobil információs társadalom: Tanulmányok*, 83-93. Budapest, 2001, MTA Filozófiai Kutatóintézete.
- Sándor Klára: *A nyelvi arisztokratizmus alkonya*. In: Nyíri K. (szerk.), *Mobilközösség – mobilmegismerés: Tanulmányok*, 67-77. Budapest, 2002, MTA Filozófiai Kutatóintézete.
- Sándor Klára: *Lehet-e valóságos a virtuális közösség? Társas kapcsolathálózatok kiépülése a Westel WAP-társalgójában*. Világosság 2003/1-2, 131-140.
- Sándor Klára: *A zebben hordott mentális biztonság*. Világosság 2004/7, 13-22.
- Sándor Klára és Kampis György: *Nyelv és evolúció*. Replika 40, 2002, 125-143.
- de Saussure, Ferdinand: *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Budapest, 1997, Corvina.
- Schegloff, Emanuel A. *Beginnings in the Telephone*. In: J. E. Katz és M. Aakhus (szerk.): *Perpetual Contact: Mobile Communication, Private Talk, Public Performance*, 284-300. Cambridge : Cambridge University Press.
- Worden, Robert: *The Evolution of Language from Social Intelligence*. In: J. Hurford, M. Studdert-Kennedy és Ch. Knight (szerk.): *Approaches to the Evolution of Language*, 148-166. Cambridge, 1999, Cambridge University Press.
- Yung, Vicki: *The Construction of Symbolic Values of the Mobile Phone in the Hong Kong Chinese Print Media*. In: R. Ling és P. E. Pedersen (szerk.): *Mobile Communications: Re-Negotiation of the Social Sphere*, 351-366. Surrey, UK, 2005, Springer.

Klára Sándor

Back to the Natural

The author sums up 6 years of research regarding the interrelation between the use of mobile phones and the use of language. After presenting the linguistic characteristics of mobile communication she deals with the question: does the mobile phone harm the language?

Then she analyses the changing relation between written and spoken language. In the end the author draws some conclusions on the causes why we love our mobile phones so much. All three aspects are treated strictly from linguistic point of view.

More than 4000 short messages (both sent and received), 250 hours of WAP chatting, two „SMS-diaries“, 12 focused group-conversations and the continuous observation of the use of mobile phones in public places constitute the basis of this study.